

*Гавронська Т. В.
кандидат юридичних наук,
старший викладач кафедри правознавства
Національного педагогічного університету
імені М. П. Драгоманова (м. Київ)*

ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ В РЕЛІГІЙНО-ПРАВОВІЙ СИСТЕМІ В РОЗРІЗІ МУСУЛЬМАНСЬКОГО ПРАВА

У сучасній юридичній науці не в повній мірі приділяється уваги дослідженню взаємовпливу релігійних норм і правової системи щодо регулювання суспільних відносин у сфері реалізації прав і свобод людини. За таких умов виникає необхідність наукового осмислення релігійних норм як складового елемента системи права, а отже, і релігійно-правової системи. У зв'язку з цим загострюється актуальність дослідження правового забезпечення прав і свобод людини як фундаментальної цінності, особливостей реалізації останніх, правової активності носіїв прав. При цьому постає потреба у виділенні окремих аксіологічних властивостей прав і свобод людини, які відбивали б пов'язаність останніх із духовними складовими суспільства, включення у систему цінностей, як на загальносоціальному, так і на індивідуальному рівні. Це зумовлює необхідність розширення наукових уявлень про забезпечення прав і свобод людини, заснованих на співвідношенні релігійних норм і правової системи.

Нині у світі активно відбуваються процеси втілення демократичних цінностей до більшості ісламських країн, зокрема, визнання ними ряду загальновизнаних світовою спільнотою прав і свобод людини. Хоча цей процес не позбавлений певних труднощів та перешкод, на які звертається серйозна увага як юристів-практиків, політиків, так і науковців. Проблема прав і свобод людини в ісламі посідає значне місце в юридичній літературі. Не зважаючи на гідний рівень приділеної уваги цій проблемі, усе ж суспільні трансформаційні процеси, що відбуваються у світі на сучасному етапі, посилюють актуальність та важливість питання правового забезпечення прав і свобод людини в ісламі, особливо з огляду на існуючі дискримінаційні елементи щодо жінок та чисельні порушення прав людини в мусульманських країнах.

Мусульманське право (найчастіше його називають терміном “шаріат”) – це складова частина соціально-релігійного світогляду – ісламу (араб.- “покірність”), виникло в VI – X ст. в епоху становлення феодального суспільства в Арабському халіфаті на Аравійському півострові. Створення цього вчення пов'язане з іменем Магомета (571–632 рр.) – вихідця із незаможної сім'ї, який виступив проти племінного багатобожжя (яке на той час не сприяло єдності арабських племен) та оголосив себе пророком єдиного Бога – Аллаха.

Невід'ємною частиною ісламу є шариат, що означає “шлях праведного життя”. Це сукупність норм мусульманського права, релігійних та обрядових настанов і правил, що покликані регламентувати не лише поведінку мусульманин в усіх сферах суспільного та особистого життя, а й їх думки та почуття. При цьому практично всі нормативні приписи походять від ідеї обов'язків людини перед Аллахом, а не з ідеї прав, свобод і гідності людини.

Так, шариат містить чотири групи приписів; 1) норми, які фіксують релігійну догматику ісламу, тобто це те, у що зобов'язаний вірити мусульманин; 2) норми, які закріплюють основи мусульманської моралі та етики; 3) норми, які регламентують відносини віруючих з Аллахом (порядок виконання основних релігійних обов'язків); 4) правила поведінки між мусульманами та немусульманами.

Мусульманські теоретики виділяють такі основи “ісламської справедливості”, як абсолютна рівність усіх правовірних, свобода совісті та взаємна відповідальність суспільства й індивіда. Слід зауважити, що принцип рівності фактично не поширюється на немусульманське населення, яке було позбавлене багатьох основних громадських та політичних прав. У теорії мусульманського права вважається, що прийняття ісламу робить усіх людей рівними незалежно від їх соціального походження, кольору шкіри чи мови. Мова, зокрема, йде про рівність усіх перед законом та судом. Критерієм, покладеним в основу визначення природи єдиних для усіх прав і свобод, є воля Аллаха, виражена в шариаті, яка не піддається впливу суб'єктивних інтересів і бажань.

Права людини в мусульманському праві обумовлені передусім обов'язками відносно самого себе, общини (умми), суспільства, держави і Аллаха. Хоча це не дає підстав заперечувати власне існування прав та можливостей в ісламі. Так, значна увага в мусульманському праві приділяється правам і свободам людини, якому в Корані присвячено 70 віршів. Вихідною передумовою для ісламської теорії основних прав людини слугує тлумачення відомого вірша 74-ї сури Корану, де говориться, що мусульманин має право вимагати від держави поваги до своїх основних прав і свобод. Одночасно вважається, що права і свободи, які зафіксовані в сучасних конституціях мусульманських держав, перебувають у повній відповідності з мусульманськими принципами і повинні дотримуватися державою. Ці права, однак, не розглядаються як абсолютні. Держава зобов'язана при їх реалізації виходити передусім із загальних інтересів віруючих [9, с. 11].

Вирішальним для усього ісламського світу стало опублікування Ісламською радою 19 вересня 1981 р. в Парижі Загальної ісламської декларації прав людини. Ця декларація була прийнята на міжнародній конференції, присвяченій пророку Магомету, яка відбулася в Лондоні з 12 по 15 квітня 1980 р. Генеральний секретар ради Салем Аззам зазначав, що Загальна ісламська декларація прав людини засновується на Корані і Суні і розроблена видатними мусульманськими ерудитами та юристами, а також представниками ісламських рухів та течій думки [4, с. 199]. Отже, в

країнах ісламу відбуваються реформи, що спрямовані на розширення основ демократії в їх політичній системі, правового забезпечення прав і свобод людини, а також створення умов для рівноправної участі жінки в усіх сферах соціально-економічного та політичного життя. Прикладом таких змін можуть бути, перш за все, проведення вільних демократичних виборів до законодавчих органів влади, які за минулі декілька років відбулися у Тунісі, Алжирі, Марокко, Єгипті, Йорданії, Йемені, Кувейті та в Палестинській Національній Адміністрації (далі – ПНА).

Надання політичних прав жінкам в Бахреїні, Омані та Кувейті також стало підтвердженням тих кардинальних змін, спрямованих на розширення демократії в країнах ісламу. Незважаючи на певні зрушення у сфері прав людини в ісламі, усе ж одним з аспектів, із традиційних пунктів критики ісламу, є становище жінки в ісламі, особливо в контексті її нерівноправного становища у сім'ї. Так, іслам офіційно дозволяє побиття чоловіками своїх дружин. Так, Коран (4:34) приписує: “А тих жінок, у вірності яких ви не впевнені, умовляйте (спочатку), (потім) уникайте їх на ложі подружньому і (нарешті) побивайте їх” [8, с. 29]

Це положення явно суперечить принципу рівності та справедливості, на які в окремих аспектах посилається мусульманське право. Це вказує здебільшого на жінок як на слабку та менш захищену категорію населення. Нерівноправним становищем чоловіка та жінки характеризується також дозвіл ісламу чоловіку-мусульманину одружуватися на жінці, яка не сповідує іслам, і заборона шлюбу мусульманки з іновірцем. Також у більшості випадків іслам приписує чоловікові частку у спадщині вдвічі більшу за частку жінки. Так, у Корані вказано: “Аллах приписує відносно ваших дітей: “Синові належить частка, що дорівнює частці двох дочок” (Сура, аят 11) [7, с. 99].

Таким чином, мусульманське право у своїй основі має численні моральні принципи, які суттєво впливають на зміст усього шаріату. Однак, вагомий вплив на життєву практику мусульман справляють звичаї та традиції, які часто суперечать основним правам та свободам людини, і можливо тому не скрізь у світі країни ісламу можуть пишатися належним станом дотримання прав людини. Як приклад, можна згадати Саудівську Аравію, де відверто порушуються права людини, зокрема, на справедливе правосуддя та рівність перед законом, які, були проголошені численними документами, прийнятими арабськими країнами. Такі питання, як арешт і затримання підозрюваних, у тому числі політичних та релігійних активістів, регулюються в Саудівській Аравії Законом про принципи арешту, тимчасового тюремного ув'язнення та превентивного затримання, положення якого не відповідають світовим гуманітарним стандартам, а ті позитивні приписи, які в ньому є, не завжди виконуються.

В юридичній літературі мусульманське право, особливо у сфері захисту прав людини, нерідко піддається критиці, і часто справедливій. Так, серед недоліків міжнародного мусульманського права вважає неможливість застосування принципу універсалізму щодо цієї правової системи, оскільки іслам поділяє світ на

мусульманський і немусульманський. Також міжнародне мусульманське право розраховане на застосування в межах зони поширення ісламу і ніяким чином не зачіпає сферу дії універсального міжнародного права (за межами мусульманського світу). До того ж, мова йде не про мусульманську концепцію міжнародного права, а про концепцію мусульманського міжнародного права – різниця у цих формулюваннях є очевидною.

ЛІТЕРАТУРА:

1. *Бехруз Хаїматулла*. Іслам – основа мусульманської правової та релігійної системи / Б. Хашматулла // Актуальні проблеми політики / Зб. наук. праць. – Одеса: Юрид. л-ра, 2000. – Вип. 9. – С. 281-285.
2. *Галюк С. Є.* Співвідношення мусульманського та позитивного права в арабських державах: теоретичні та порівняльні аспекти / С. Є. Галюк // Держава і право: зб. наук. праць. Юридичні та політичні науки. – Київ: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2008. – Вип. 40. – С. 710-714.
3. Каирская декларация о правах человека в исламе от 05.08.1990 [Електронний ресурс]. – Режим доступу до джерела : http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/995_882.
4. *Кияк М. Т.* Порівняльний аналіз християнського та ісламського бачення проблеми співвідношення моралі та економіки / М. Т. Кияк // Науковий вісник Чернівецького університету. – 2005. – № 301-302. – С. 197-200.
5. *Лубська М.В.* Мусульманське право в контексті сучасного цивілізаційного процесу / М.В. Лубська // Практична філософія. – 2006. – № 3. – С. 154-159.
6. Механізм правового регулювання в мусульманському праві [Текст]: навч. посіб. для студентів вищ. навч. закл. / В. М. Северинюк; Класич. приват. ун-т. – Запоріжжя: Гу “ЗІДМУ”, 2007. – 96 с.
7. *Шамсутдинова-Лебедюк Т. Н.* Глобалізація та реальна практика сімейно-шлюбних відносин у сучасних мусульманських країнах / Т.Н. Шамсутдинова-Лебедюк // Українське релігієзнавство. – 2004. – № 3-4. – С. 95-108.
8. *Шамсутдинова-Лебедюк Т. Н.* Мусульманські основи шлюбу / Т. Н. Шамсутдинова-Лебедюк // Людина і світ. – 2003. – № 7. – С. 27-32.

Гапоненко В. А.
кандидат політичних наук, доцент
доцент кафедри політології та національної безпеки
КНЕУ ім. В. Гетьмана (м. Київ)

ІНСТИТУЦІОНАЛІЗАЦІЯ ДЕМОКРАТІЇ В УКРАЇНІ: УРОКИ СУЧАСНИХ РЕВОЛЮЦІЙ

Події 2013 року в Україні яскраво засвідчили прихильність громадян до демократичних цінностей та євроінтеграції, здатність до свідомого відстоювання своєї позиції, групової солідарності. Водночас, методи досягнення демократичних ідеалів викликають істотні сумніви. Адже інституціоналізована демократія в широкому сенсі